

הצטרפו לחוג זה גם המשוררים מיכה יוסף לבנסון ויהודה לייב גורדון (יל"ג) והסופרים קלמן שולמן, אייזיק מאיר דיק ואברהם מאפו.

ר' מתתיהו עמד בקשרים עם גדולי 'חכמת ישראל' באירופה ואף התכתב עם חוקרים נוצרים. הוא עצמו פרסם מעל לשלוש מאות מאמרים ורשימות בכתבי עת רבים של 'חכמת ישראל'. מנגד ידועה התנגדותו לתנועת 'חיבת ציון', מתוך חשש שההגירה לחוץ לארץ וההתיישבות בארץ ישראל יגרמו לשלטונות הרוסיים לראות ביהודים זרים בארצם. התנגדותו זו לא עמדה לו לרועץ, ולאחר פטירתו דווקא החוגים הציוניים נחלצו בהתמדה לדאוג לספרייתו. הוא זכה לאהדה רבה בציבור, ובלוויה שלו הספידו הרב יצחק אלחנן ספקטור מקובנה.

בשל מות ילדיו על פניו החליט ר' מתתיהו להוריש את ספרייתו לקהילה. בקטלוג ספרייתו, 'ליקוטי שושנים', מסוף המאה התשע-עשרה, הופיעו 5,753 פריטים, אך מספר הספרים והחבורות היה רב יותר. בספרייה היו עשרות אינקובולות (ספרים שנדפסו לפני שנת 1500), מאות ספרי שו"ת (שאלות ותשובות), ובין 1,000 ל-2,500 ספרי יודאיקה בלועזית. בשנת 1892, מספר שנים לאחר פטירתו, נפתחה הספרייה לקהל הרחב, ועד לחורבן הגטו בוויילנה ביולי 1943 עמדה הספרייה במרכז חיי התרבות של וילנה.

תנחומים בספרים הקדושים

מאז שנת 1902 שכנה הספרייה בבניין חדש. חדר הקריאה שלה יועד למאה קוראים ואנשים המתינו בתור מסודר למקום. היה גם מדור להשאלת ספרים. הספרייה סבלה מקשיי מימון במהלך השנים, אך הקהילה תמיד דאגה לקיומה, ובעתות קשות היא התקיימה מתרומות. היא נודעה בעולם כספרייה לאומית-יהודית ושימשה גורם מכונן של חיי הרוח והתרבות היהודיים בוויילנה על כל זרמיהם, כפי שציין ההיסטוריון בן-ציון דינור.

שור מציינת כי פעילותה של הספרייה, חרף חילופי המשטרים התכופים בעיר בשנים 1881-1941, התאפשרה 'הודות לאווירת הלמדנות והחקרנות שאפיינו את קהילת וילנה'. קהל הקוראים השתנה בהתאם לחילופי הזמנים. למשל, למן העשור הראשון של המאה העשרים עלה משמעותית קהל קוראי היידיש, כשבמקביל עלה מספר הסופרים והמשוררים שכתבו יידיש בעיר וגברה פעילות ה'בונד'. הדיון המדוקדק באוספי הספרייה, על מגוון הנושאים, הסוגות והשפות שלהם, משקף את המערכת הרב-תרבותית של הקהילה. במשך יובל שנים סיפקה ספריית שטראשון מענה לצורכי המידע השונים והמשתנים של קבוצות היעד שפקדה. אוספי הספרייה היו גם בבואה לספרות העברית ולספרות היידיש.

לאורך שנות קיומה קיבלה הספרייה תרומות ועיזבונות גדולים וקטנים של ספרים שהגדילו את אוספיה, ובד בבד גם רכשה ספרים. גדולי הרבנים והחוקרים בעיר ובערים אחרות נעזרו בה לצורך חיבור ספרים ומחקרים. בין ההיסטוריונים שהסתייעו בספרייה היו זאב יעבץ ושמעון דובנוב, ובין הרבנים נמנים ר' ישראל מאיר הכהן ('החפץ חיים') ור' שלמה הכהן מוויילנה. על חשיבות הספרייה מלמדת בין היתר העובדה כי בעת משפט בייליס בקייב, שנפתח ב-1913, ביקש רבה של מוסקבה יעקב מזא"ה מהספרייה לשלוח לו שני ספרים העוסקים בקבלת האר"י: 'עמק המלך' מאת המקובל ר' נפתלי בכרך שנדפס באמסטרדם ב-1648, ו'אור ישראל' מאת ר' ישראל יפה, שנדפס בפרנקפורט ב-1702. הספרים הללו אכן הופיעו במשפט.

ספרן הספרייה, חייקל לונסקי, מתאר את הספרייה בשנת 1921 כמקום מפגש בין "גאונים וחכמים, חסידים ומתנגדים, יושבים ולומדים, אל שולחן אחד, אשר מעליו מתנוססת תמונתו הפטריארכאלית של מייסדה ר' מתתיהו שטראשון ז"ל. בשעת המלחמה היתה הביבליותיקה למקום מנוחה יחיד במינו לרבנים, דרשנים, לומדים, משכילים, סופרים וסתם אנשים הגונים ובעלי בתים שירדו מנכסיהם. מהם שבאו לעבוד את עבודתם, מהם למצוא תנחומים בספרים הקדושים ולהשכיח במ את יגונם ועוניים". תיאור זה מבטא בצורה הטובה ביותר את חשיבות הספרייה בחיי הרוח של יהודי וילנה.

מצבה לספר

המחברת מקדישה מקום נרחב בספר לחייקל לונסקי, שהיה ספרנה המסור והמקצועי של הספרייה, עצם מעצמיה, במשך כ-45 שנה עד הירצחו בשואה. הוא מילא את כל מלאכות הספרייה מתוך נאמנות וענווה, כשהוא חי חיי עוני מרוד ומגדל לבדו את ילדיו היתומים. לונסקי נותר אדם דתי מאוד גם כשהתמשכל. הוא עצמו היה סופר נודע והתפרסם במאמריו הרבים, ובביגרפיות שכתב על רבנים נודעים.

לונסקי סייע לסופרים וחוקרים בתשובותיו המלומדות, היה שותף למחקר ביבליוגרפי חשוב, והכין גם חיבור על העיר סלונים. במיוחד התפרסם בספרו 'מהגיטו הוילנאי' – טיפוסים וצללים, שנדפס ביידיש בוויילנה בשנת 1921. בספר זה מצטייר לונסקי כאמן ציור הדיוקן הספרותי, המתאר את הדיוקנאות של החברה היהודית בפשטות. הספר עשה רושם עצום על בני דורו.

שור מראה כיצד אורח החיים הדתי מאוד שניהל חייקל לונסקי, קרבתו לחוג המשכילים, אהבתו את השפה העברית כמו קרבתו לידישאים אפשרו לו להיות מקובל על כל המגזרים ועל כל חברי המפלגות בוילנה. הוא שאף להידמות, ולו במעט, לר' מתתיהו שטראשון, וחרף עוניו הרב רכש ספרים שאת חלקם אף תרם לספרייה ואף לספרייה הלאומית בירושלים.

בגטו החדש, בד בבד עם אילוצו לקטלג את האוצרות החשובים של הספרייה לשם העברתם לגרמניה, פעל לונסקי עם הסופרים הרמן קרוק וזליג קלמנוביץ, אברהם סוצקובר ואחרים, חברי 'ברידת הנייר', להחביא הן ספרים של הספרייה והן תיעוד של יו"א, באמצעות הברחתם בבגדיהם. בדרך זו הוברחו לתוך הגטו אלפי ספרים ועשרות אלפי מסמכים בין מארס 1942 לספטמבר 1943. עבודת המיון נמשכה עד ליום חיסול הגטו (23 בספטמבר 1943). לגרמניה נשלחו בשנים 1942 ו-1943 כ-125 ארגזים, אך חלק ניכר מהמשלוחים הגיעו לבתי חרושת לנייר. רוב חברי 'ברידת הנייר' נרצחו בפונאר או במחנות עבודה באסטוניה.

גם בגטו שירת לונסקי את קהל הקוראים, ואף דאג עד הרגע האחרון לשמר תיעוד מהספרייה. לונסקי נותר עם בתו בגטו עד שליחתם לטרבלינקה, וגם בדרכו האחרונה לקח איתו מסמכים חשובים.

חייקל לונסקי היה אדם רחב אופקים, ביבליופיל, ביבליוגרף, מזכיר החברה להיסטוריה ואתנוגרפיה ופעיל מאוד בעסקנות ציבורית לטובת הנזקקים וכן פעיל בתנועה הציונית. המחברת גומלת עם אישיות בלתי רגילה זו חסד של אמת בתארה את חייו ואת פעילותו הציבורית והתרבותית הנרחבת עד שליחתו לטרבלינקה. באמצעות תיעוד חייו ובאמצעות ציטוטים רבים ממכתביו נלמד על פעילות הספרייה במשך קרוב ליובל שנים. זו ביוגרפיה חשובה מאוד של אישיות מיוחדת במינה המייצגת את העולם הישן.

תלוי על תפיליו

הדיון על הספרייה וגורלה בתקופת הכיבוש הנאצי (1941-1943) מצביע על חשיבותה העצומה ליהדות ווילנה גם ערב הכחדתה. למן שנת 1941 פעל בוילנה מטה מיוחד בשליטתו של אלפרד רונברג, ראש 'המכון לחקר בעיית היהודים' שבפרנקפורט על נהר מיין מאז 1939, שגזל את יצירות התרבות היהודית ממזרח אירופה והעבירן לשם. מלומדים יהודים הובלו מדי יום ממרתפי הגסטאפו לספרייה לשם עריכת רשימות של יצירות בעלות ערך, ולאחר מכן נרצחו. אחיינו של ר' מתתיהו, יצחק שטראשון, שניהל את הספרייה במשך עשרות שנים, תלה את עצמו על רצועות תפילין בתגובה להרס הספרייה.

המחברת מקדישה דיון לשרידי הספרייה. הניצולים שחזרו לוויילנה לא מצאו להם מקום בטוח, וכשאנשי 'המוזיאון לתרבות ולאמנות יהודית' שתחת מיניסטריון התרבות הסובייטי החלו להגר מוויילנה, הם הבריחו עמם חלק מן האוספים ליו"א שבניו יורק. כשחוסל המוזיאון, הועבר התיעוד שנותר בו לארכיונים שונים ולהיכל התרבות הליטאי. לאחר המלחמה הועברו מגרמניה ליו"א בניו יורק המסמכים של יו"א ושרידי ספריית שטראשון, בכללם 25,000 ספרים מספרית שטראשון ו-15,000 ספרים מספריית יו"א.

הספר שלפנינו השיג את המטרה שהציבה המחברת לעצמה: "להפיח רוח חיים בתרבות היהודית ובחיי ההשכלה התוססים שהתנהלו בוילנה עד לשואה, שבה הושמדו כמאה אלף יהודי העיר והסביבה, כפי שהם משתקפים דרך תיאור ספריית שטראשון המפוארת והנודעת, מקור גאוותם של יהודי העיר, ואישיותו המיוחדת של ספרנה חייקל לונסקי, שזכה לכינוי 'השומר של ירושלים דליטא'".

פורסם במוסף 'שבת' (<https://musaf-shabbat.com>), 'מקור ראשון', ח' טבת תשע"ג, 21.12.2012

פורסמה ב-23 בדצמבר 2012, ב-ביוגרפיה, ביקורת ספרים, גיליון ויגש תשע"ג - 802 ותויגה ב-גטו וילנה, שואה. סמן בסימניה את קישור ישיר. השארית תגובה.

○ השארית תגובה

○ Comments 0